

Van lettrisme naar "situationisme"

In eerste instantie nemen de lettristen de poëzie onder handen. De vernietiging van het woord, die door Rimbaud, Lautréamont, Jarry, Apollinaire en de dadaïsten is ingezet, wordt door hen verder doorgevoerd. Maar de lettristen blijven niet stilstaan bij de poëzie. Spoedig worden ook andere kunstvormen aangepakt. Uiteindelijk zijn hun inspanningen gericht op het creëren van een poëzie zonder woorden, een theater zonder inscenering, een schilderkunst zonder figuratie en een film zonder een voorspelbare aaneenschakeling van beelden.

In hun eerste films wordt het realistische beeld verwoest. Het beeld mag in geen enkel opzicht herkenbaar zijn; het wordt bekrast, beklad en vervormd. Ook de relatie tussen beeld en geluid wordt verstoord. Beeld en geluid gaan elk een afzonderlijk leven leiden. In sommige films wordt deze scheiding zozeer op de spits gedreven, dat zelfs elk beeld verdwijnt. Tijdens de vertoning zijn alleen nog flarden van lettristische poëzie, oproepen tot verzet en verdraaide uitspraken van filosofen te horen.

Als in het begin van de jaren vijftig de lettristen als avant-garde geaccepteerd dreigen te raken en zij verder afdwalen van de permanente maatschappij en cultuurkritiek, treedt een groepje onder aanvoering van Guy Debord uit de lettristische beweging. Deze lieden kondigen in november 1952 in een café te Schaarbeek de oprichting aan van de *Internationale Lettriste*, de *Lettristische Internationale*.

Naast het fulmineren tegen de producten en het gedachtegoed van de oude lettristen en tegen het vitalisme in de kunst (Cobra, neo-expressionisme), richten de internationale lettristen hun pijlen op de vercommercialisering van de kunst en de voortschrijdende vervlakking en uniformering van het dagelijkse leven. Als reactie op deze ontwikkelingen proberen zij op eigenzinnige wijze het dagelijkse leven te politiseren. Ook zoeken zij onafgebroken naar een nieuwe levenswijze en een nieuw gedrag.

Na verloop van tijd beginnen de losse ideeën van de internationale lettristen meer samenhang te vertonen. In hun tijdschrift, dat aanvankelijk *Internationale Lettriste* wordt genoemd, en in 1954 wordt omgedoopt tot *Potlatch*, ontstaan de ideeën die later de basis zullen vormen voor de theorieën van de *Situationistische Internationale*. Thema's als het unitaire urbanisme (de stedenbouw als eenheid), de "dérive" (het ronddolen), de "détournement" (de verdraaiing), de psychogeografie en de revolutie als feest worden voor het eerst door de internationale lettristen uitgewerkt.

Ook het begrip situatie doet dan bij deze avant-garde zijn intrede. In 1952 verkondigt Debord in zijn film *Hurléments en faveur de Sade*: "De nieuwe schoonheid zal de situatie zijn". Door situaties te scheppen wordt het vrije spel van de hartstochten, het grote streven en verlangen van de utopist Charles Fourier, in praktijk gebracht.

In 1955 worden er contacten gelegd tussen de ex-Cobraleden Asger Jorn en Constant Nieuwenhuys en de Parijse avant-garde. Een intensieve briefwisseling volgt. Men besluit uiteindelijk de krachten te bundelen en een nieuwe Internationale te stichten. Op 28 juli 1957 krijgt deze Internationale op een conferentie van radicale kunstenaars te Cosio d'Arroscia in Italië haar beslag.

Vanaf juni 1958 wordt in de eerste nummers van het tijdschrift *Internationale Situationniste* het theoretische erfgoed van de internationale lettristen verder uitgewerkt en ingepast in een cultuur en maatschappijkritiek. In tegenstelling tot de voorafgaande avant-gardes wijzen de situationisten het ontwikkelen en het uitwerken van een nieuwe kunstrichting van de hand. Meer en meer nemen zij afstand van de traditionele terreinen van de kunst en verschuift hun aandacht richting het alledaagse leven van de straat, de wijk en de stad. Daar moet dan ook naar hun mening de verandering plaatsvinden.

Al hun opvattingen over het ronddolen, het verdraaien, het construeren van situaties en de psychogeografie worden ingepast in een strategie die tot doel heeft een geheel andere stedelijke leefomgeving te scheppen. Volgens de situationisten zal de nieuw vormgegeven en ingerichte stad moeten beantwoorden aan sterk wisselende gemoedsstemmingen en zeker niet moeten gehoorzamen aan de wetten die een overgeorganiseerde en vertechnologiseerde maatschappij oplegt. Wat de situationisten dan ook voor ogen staat is een vrije mens die op fantasierijke wijze zijn eigen leefomgeving schept.

In dit streven leggen zij een sterke nadruk op de "dérive", het ronddolen, dat één van de belangrijkste activiteiten van de stadsbewoners zal worden. Door de sterke emoties die het ronddolen oproept, ontstaat de behoefte het stedelijke landschap grondig te veranderen. In praktijk betekent dit dat groepjes van drie of vier personen dagenlang door de stad zwerven tot de fysieke uitputting is bereikt. Vervolgens worden de indrukken die de stad op iedere persoon heeft achtergelaten in kaart gebracht ten einde een psychogeografie op te stellen: een inventarisatie van de effecten van de leefomgeving op het individu. En tenslotte dient deze psychogeografie als uitgangspunt voor het opnieuw vormgeven van de stedelijke omgeving.

Een ander begrip dat frequent terugkeert bij de situationisten is de "détournement". "Détournement" is het verdraaien van elementen van bestaande kunstwerken. Je pakt bijvoorbeeld een schilderij en schildert dat gedeeltelijk over, of je neemt een fragment uit een gedicht, een filosofische uitspraak of een stelregel en verdraait deze dusdanig dat het bijvoorbeeld een subversieve slogan wordt.

De situationisten maken op een uiterst creatieve wijze gebruik van deze methode. Beelden of uitspraken uit het dagelijkse leven, de reclame, de poëzie en de filosofie worden vervreemd en in een nieuwe context geplaatst, met het doel het spectaculaire karakter van deze maatschappij te ontmaskeren en een beweeglijke, ongrijpbare kritiek te formuleren.

Niet alle kunstenaars zijn ten volle bereid zich hiervoor in te spannen. In 1960 ontbrandt het eerste grote conflict in de beweging. De Nederlander Constant Nieuwenhuys, die met zijn New Babylonproject een praktisch ontwerp van de situationistische stedenbouw als eenheid een grote invloed zal uitoefenen op Provo, verlaat in dat jaar de situationistische beweging. Zijn opvatting en toepassing van de stedenbouw komen steeds meer op gespannen voet te staan met die van de Debord.

Andere "kunstenaars", zoals Asger Jorn, raken eveneens met hem in conflict. De verwarring over de te varen koers neemt alsmaar toe in de beweging. In korte tijd vindt er een opeenstapeling van roeyementen plaats. Bijna de gehele Duitse en Scandinavische sectie, te weten de "Spurgroep" en "Bauhaus Situation(n)iste", worden in 1962 geroyeerd. Volgens de harde kern van Situationistische Internationale moeten de situationisten buiten het artistieke kader treden.

Twintig jaar nadat zij hun hartenkreet "Ne travaillez jamais" op de muur in de Rue de Seine hebben gekalkt, is het avontuur van deze avant-garde ten einde.

René Sanders (1989)